

Társadalom és település Földes családjainak múltjában

A Honismeret hasábjain 1977-ben két írást is olvashattunk — *dr. Vörös Károly* és *Molnár József* tollából — a genealógia fontosságáról. Különösen az eddigi család-történeti irodalomban szinte teljesen elhanyagolt paraszti és kismemesi családok története feltárásának szűkségéről, amelyek sok új eredménnyel bíznak nemcsak a helyi, hanem az országos történetírás számára is.

A Földes történetét kutató évszázadokra visszanyúló emlékekre bukkan. Több adatot ismerünk, amelyek szerint a település már az Árpád-házi királyok idejében létezett. A legrégebbi ismert forrás 1198-ból való. *Herpai Gábor*: Földes község története c. alapvető munkáján kívül nagyon sok és különféle kiadványban találhatóunk szórványadatokat. Jó pár évvel ezelőtt Földes történetét olvasgatva felmerült bennem a község családjainak megismerése iránti vágy, melyet csak erősített néhai *Karacs József*, szeretett nagyapám is. Az ő elbeszélései alapján kerestem-kutattam a régi könyvekben, levelesládákban. Bőngésztem az országos, a debreceni és a nyíregyházi levéltárakban, ahol nemcsak a Karacs családra, hanem szinte kivétel nélkül az összes földesi családra vonatkozóan találtam adatokat. Nagy segítségemre szolgált több földesi család iratanyagának átnézése is, ezeknek jó részét lemásoltam.

A magyar családnevek állandósulása a XV—XVI. századra tehető, a nemesség-nél 50—100 évvel előbb állapodott meg, mint a jobbágyoknál. Névváltozások azonban a későbbi századokban is gyakran előfordultak. Természetesen ide nem számítva a ferenc-józsefi kortól megkezdődött hivatalos névváltoztatásokat. A családnevek kialakulásának érzékelésére figyeljük meg a ragadványneveket, ezek ma is születnek, élnek és halnak, ilyen formában alakultak a családnevek is, míg a törvény nem szabályozta a lehetőségeket.

Földes hosszú századokon keresztül kuriális nemesi község volt, anakronizmus, hogy telkei még ma is nemestelekként szerepelnek a telekkönyvben. II. József népszámlálásából ismerjük a lakosság jogi megoszlását: 80% nemes és 20% adófizető. Az 1970-es népszámlálás családneveit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy majd kétszáz év elmúltával az utódok aránya nem változott számottevően. Az egykori nemesség nagy számából következik, hogy zömmel kisbirtokos volt, eredetere nézve azonban eléggé vegyes összetételű nemesség lakott Földesen. Az újszerzeményi bizottság előtt csak igen kevés család igazolását fogadták el Földesen és Mezőszentmiklóson kívüli birtokaikra, így ez is elősegítette a török uralom utáni nemesi közösség megerősödését, melynek közigazgatási szervezete erősen emlékeztetett a hajdú városokéra. (Főbíró helyett hadnagy és a község tizedekre való felosztása.) Földesen az adófizetők sem jobbágyok, van köztük hajdúivadék, félnemes (agilis) és szabad ember (libertinus). A földesi nemesek életmódja nem sokban különbözött a parasztoktól. Legtöbbje egyedül művelte meg 10—20 holdnyi földesekjét, amely ráadásul 30—40 tagból állott a határ különböző részein. Ezen az állapoton csak jóval az ősiség eltörlése utáni (1898) tagosítás változtatott. Lehetőségeik elvileg korlátlanok, hiszen ugyanúgy a magyar szent korona tagjai voltak, mint a leggazdagabb főnemes. A gyakorlat azonban mást mutatott, leginkább csak a kulturális életben voltak meg a feltételek. Földesen a 48-as szabadságharcig latin nyelvű iskola (partikula) volt. Az iskoláztatási kedvet a sok családnál megmaradt Hármaskis Tükör is bizonyítja, de szükség is volt főleg a latinra, mert az volt a hivatalos nyelv. A nemeslevelek és a családi iratok nagy része latinul készült, ezeket mindig féltékenyen őrizték. Sajnos a fiatalokat már szinte semmi nem köti ezekhez a régi papírokhoz, a régi házakkal együtt elpusztulnak. Ezúton is kötelességemnek érzem felhívni a község lakosságát: a lommá vált iratokat adja át a Hazafias Népfront Helytörténeti Bizottságának.

A község legrégebbi családja a *Földesi* család. A nemesi családok egy része a birtokáról kapta a nevét, míg másoknál ez nemesi előnévként jelentkezett, mint a *Földesiek* testvércsaládjánál, a *földesi Nagyoknál* látjuk. Ez a két család csak a XVII—XVIII. század fordulójára után különült el végképp névhasználat szerint, de később is közösen használták igazolásra az 1449-ben *Hunyadi Jánostól* kapott címeres levelet. 1464-ig kizárólag e családok (család) tagjai bírták a falut. Ekkor kaptak adományt a *Bajomi*, a *Parlagi* és az *Esztári* családok a Földesiek néhány tagjától elkobzott birtokokból. Ezután — a beházasodások miatt — egyre több új névvel találkozzunk. A Földesieknek több faluban voltak birtokaik: a *Bodó* család örökségeként a földesi határban levő Bodószert mellett övék volt Püspökladány Bodó nevű része, a Mikepércshez tartozó akkor még virágzó falu, Bodóháza is. Az újabb birtokosok

sztintén rendelkeztek máshol is birtokkal, közülük a Parlagi és a Pércsi családnak több vármegyében voltak jószágai. Nem egy akkori familiának ma már csak leányági utódai élnek a faluban.

Az első ismert összeírás, amely a község teljes lakosságát bemutatja, a török uralom idejéből, 1572-ből való fejadó defterből ismert: 39 ház és egy templom volt a faluban. Az itt szereplők közül *Nagy Barnabás*nak a mai napig élnek fiági utódai, a földesi Nagy és a Földesi család tagjaként. *Sápi László* — *Benedekkel*, aki *Bocskai* fejedelmi tanácsának a tagja volt, (ez a család fiúág kihal) — négy lánya közül az egyik *Oláh Lukács*hoz ment nőül, fiuk: János 1646-ban felvette a Sápi nevet, így ők ma is megtalálhatók Földesen.

Sápi Benedek másik leánya a Szatmárból Földesre került *Ványi Simon* fiához, Benedekhez, a harmadik a ma Debrecenhez tartozó Boldogfalván is birtokos máramarosi eredetű *Török Bálinthoz* ment férjhez (nem azonos a Boldogfalván szintén birtokos enyingi Törökkel). Mind a Ványiak, mind a Törökök ma is élnek Földesen, míg a negyedik leány férjének utódai, a *Turiak*, már szintén csak leányágon élnek, erre utal a *Jenei* család egyik ágának Turi ragadványneve.

Szabó András 1607-ben — valószínű eredetére utaló pércsi előnévvel — kapott *Rákóczi Zsigmond*tól donációt egy kisbajomi nemesi kuriára. *Tóth Ambrus* utóda, *Mihály*, 1650-ben kapott *III. Ferdinánd*tól címerlevelet, *Veress János* és *Vörös András* utódai pedig *Veres* néven *II. Rákóczi György*től.

Újabb száz év után — még mindig a török uralom alatt — *Rápóti Pap Mihály* református lelkész összeírásából tudjuk, hogy 113 család élt a faluban, de a következő, 1679-ik évben pusztító dőghalál 31 családra apasztotta a lakosságot. A járvány után megmaradtakból ma is élnek a következők: *Boldogh*, Szabolcs megyei de Sárándon is birtokos; *Domokos* az azóta kihalt Hajdu családba házasodott be; *Földesi*, *Jenei* mezőasi eredetű Bárándon is birtokos, *Katona* zempléni, Kenderesen át került Földesre; *Körtvélyesi* valószínűleg abauji volt; *Nagy* a Földesi család másik ága, *Nagyidai* szintén Zemplén vármegyéből, *Pércsi* Mikepércsről költözött át, valamint a *Sápi*, a *Szabó*, a *Tóth*, a *Török*, a *Ványi* és a *Veress* családok.

A török uralom alóli felszabadulást követően 1692-ből ismerjük az újabb, a teljes lakosságot átfogó összeírást, amely a község nemesi jogon alapuló régi kiváltságait megerősítő újabb királyi adománylevél alkalmából készült. Ebben a következő — újabbban beköltözött és ma is élő — családok neveit találjuk: *Biró* a ma Földes határához tartozó, akkoriban elpusztult Szentmiklósról jött; *Gál* szabolcsi eredetű, de ide a bihari Diószegről került; *Karacs* a törökidúta Nagykunyságból, Karcagról jött; *Karmazsin* a Pércsi családba házasodva került a faluba; *Körösi* szabolcsi család; *Mocsári* szabolcsi, ekkor a szomszédos Újfaluban is élt; *Nyiró* Abaújból jött; *Pásztor* a Kunságon keresztül Borsodból, továbbá a szabolcsi *Vincze* család.

Az 1733-as összeírásban már adófizető, tehát nem nemes családok neveivel is találkozunk. Régebről nem találhatunk máig itt élő, nem nemes családokat, mivel 1725-ben a Földesen lakó 13 családot a községből kizárták, mert veszélyeztetve látták a kuriális községi szervezetet.

Bene a felvidéki Torna megyéből Derecskén át került Földesre, *Bereczki* bihari, *Kiss* pedig szabolcsi család. Az adófizető családok: *Bona* Szalontáról, *Joó* nemesi levéllel is rendelkezett, de a leszármazást nem tudta igazolni, *Kádár* szoboszlói hajdú és a *Varga* család. Az 1720-as évek országos összeírásaiból a község — kuriális volta miatt — kimaradt. A későbbi időkben egészen az 1848-as szabadságharcig nem maradt fenn a lakosságot átfogó, teljes összeírás. Sajnos a *II. József*-féle összeírásnak csak az összesített adatait ismerjük. Mivel ezt a nemesi szabadság megsértésének tekintették, *II. József* halála után elpusztították. Országos viszonylatban is ritkaságszámba megy, ha valahol a részletes adatok megmaradtak. Földesre vonatkozóan annyit tudunk belőle, hogy 1784-ben 435 család élt a faluban, s a 17. éven felüli férfi lakosság jogi megoszlása a következő volt: 747 nemes és 182 adófizető.

Közel százra tehető a különféle összeírások száma, de ezek csak a lakosság egy-egy rétegét adják, zömmel a nemességét. Külön említésre méltó az 1754-es országos, továbbá az 1793-as, az 1833-as és az 1847-es, végül az adófizető lakosság 1828-as országos összeírása. Szórványos adatokhoz jutunk a zsidók és a cigányság összeírásaiból.

Az 1754-es nemesi összeírás újabb családjai: *Balogh* Kolozs vármegyéből, *Gonda* Szabolcs megyéből, *Kemecsei* régi szabolcsi család, *Kovács* szatmári eredetű, *Kun* feltehetően bihari, de Szabolcsból jött, újabb *Nagy* család Szabolcsból, továbbá *Oláh* Danesházáról, *Ritók* a zempléni Gálszécsről, egy újabb *Szabó* család, *Széles* Zemplénből Debrecenen át — ahol a legmódosabb kereskedők közé tartozott —, végül a *Végh*

család Szoboszlóról. Az adófizető lakosságból — elsősorban az anyakönyvekből megállapíthatóan — az alábbiak éltek e kortól Földesen: *Andódi* a Boldog családba házasodott, *Benke* Kabáról jött, *Bojtor* két tagja is családot alapított, *Csiki*, *Fehér*, *Gara*, nem nemes *Gonda*, *Gyöngyösi*, *Lázár* később megpróbálja nemességét igazolni, egy nem nemes *Nagy* család, *Orbán*, *Szantai* — ki nemesi birtokért perel mint leányági leszármazó, de végig az adófizetők között maradt — és a *Vékony* család. Az adófizetők között volt a *Mogyorósi* család, akik 1834-ben igazolni tudták nemességüket és ezután *Antos* néven szerepelnek nemesi előnévül használva a Mogyorósit. Ők a Székelyföldről kerültek Földesre.

A XVIII. század második felétől a szabadságharcig tartó időszakban beköltöztek közül a következő családokat kell megemlítenem:

Adófizető családok: *Aranyi* molnármester volt, *Balogh* több ágra szakadt, *Biró* a XVIII. század végén csak egy család volt a sok nemes *Biró* mellett, *Csordás* Sáprról jött, *Dajka* nagyrábéi, *Füleki* nemesi birtokkal is rendelkezett, *Horváth* kétféle van, *Jenei*, *Kiss* és *Kovács* hasonló nevű régibb nemesi családok vannak a faluban *Lakatos* a Balogh családba házasodott, *Lukács* molnár volt, *Oláh*, *Patai* nagyrábéi eredetű, *Pécsi*, *Rab* (a családi hagyomány szerint török fogságból ragadt rá, azelőtt Nagy volt a neve): *Rác*, *Szilágyi*, *Szörnyi* Szovátról jött, *Tóth* és *Vincze*.

A nemes családokból is nagyon sok új költözött be Földesre örökség és házasság útján. *Balásházi* Sátoraljaújhelyről, *Balázi* Téglásról, *Barcsa* Tetétlenről, *Budaházi* Sámsonból, *Csapó* Váncsodról, *Farkas* Nyírbogdányból, *Földvári* Debrecenből, *Gyöngyösi* a szomszédos Sáprról, *Györfi* Körösszakállról, *Harmati* Bihartordáról, *Habókai* szabolcsi, *Héti* Egyekről, *Hodossi* Kenderesről, *Jámbor* Dancsházáról, *Karácsony* Berettyóújfaluból, *Kállai* Zemplénből, *Király* Bagamérről, *Kiss* Szabolcsból, *Koroknai* Csengerújfaluból, *László* Erzséntkirályból, *Marton* Abaújából, *Mata* Szoboszlóról, *Medgyesi* Micskéről, *Nagy* Borsodból, *Papp* Debrecenből, *Rác* Püspökladányból, *Szabó* Ujfehértóról, *Szöke* Dancsházáról, *Szölösi* Szabolcsból, *Szűcs* Bajomból, *Tóth* Szabolcsból, *Zákány* Derecskéről, *Zoltai* Szabolcsból és *Zöld* Biharból.

A nemesi családok igen szaporák voltak, nem egy utódaiból 30—40 család, sőt a Domokos családból 45 él ma is Földesen. A zsidó családokra most külön nem térek ki, róluk csak annyit, hogy tömegesen a múlt század második negyedében jelennek meg és a deportálásukig közel félezerre szaporodtak, ám ma már csak egyetlen személy él közülük Földesen. A cigányság sohasem volt számottevő, ma mintegy hatvan fő él a faluban, zömük az utolsó harminc évben költözött be.

Karacs Zsigmond

Egy hiedelem nyomában

A tiszacsegei református templom története

A történelmi emlékeket hordozó mondák várakról, titkos alagutakról és rejtett kincsekről szóló motívumai az ország szinte minden táján ismertek. A kilencszáz éves múltra visszatekintő alföldi falu, Tiszacsege népének szájhagyománya őríz erre vonatkozó adatokat. A hiedelem szerint a Nagykozsmaparton álló várból, egy hosszú alagút Eger váráig, egy rövidebb pedig a falu határában levő Filegória-dombig vezetett. Az alagutak alkalmasak voltak arra, hogy azokon a lakosság az ellenség elől elmeneküljön a Tisza mocsaraitól védett közeli Szilágyba, vagy a távoli Eger várába. A múlt század elején épült nagymajori kastély furcsa pince-rendszeréhez is alkotott a képzelet egy alagutat.¹

1909-ben az útépítők a Nagykozsmapartnál befalazott földalatti üregre találtak, amely újraélesztette az alagutakról szóló mondákat. Vannak, akik még ma is tudni vélik, hogy az alagútban vasajtók mögé boroshordók és kincsek voltak zárva, de mivel az alagút több helyen beszakadozott, a kincsekhez nem tudtak hozzáférni. *Vályi András* 1796-ban megjelent munkájában — Turóczy krónikájára hivatkozva — állítja, hogy Csegén a középkorban létezett egy vár, amelyet Béla király romboltatott

¹ Ferenczi Imre: A török küzdelmek emléke Hajdú-Bihar mondahagyományában. A Déri Múzeum Evkönyve 1962—1964. 247—248. old.